

Юносова В. О.

Бердянський державний педагогічний університет

ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВ ОСІБ У РОМАНІ ЛЮКО ДАШВАР «РАЙ.ЦЕНТР»

У статті досліджено емоційно-експресивну лексику української мови, яка є важливим складником системи виражально-зображальних засобів художніх текстів. Зокрема схарактеризовано експресиви на позначення назв осіб на матеріалі роману сучасної письменниці Люко Дашвар, чії твори нині стали справжніми бестселерами. Виділено семантичні групи емоційно-експресивної лексики на позначення осіб за їхніми зовнішніми ознаками та внутрішніми якостями, рисами характеру, суспільним становищем, родинними зв'язками тощо. Проаналізовано використання іменників на позначення осіб, що репрезентують емоційно-експресивну лексику та відповідно класифіковано їх залежно від маркування в лексикографічних виданнях: вульгарні, лайливі, зневажливі, іронічні, фамільярні, жаргонні, зменшено-пестливі, згрубілі, розмовні. Звернено увагу на можливість уживання лексем у переносному значенні, у зв'язку з чим розглянуто метафоризацію як важливий засіб емоційності мовлення. Виявлено лексеми зі зменшено-пестливими суфіксами, які набувають у творі не пестливого, а зневажливого або іронічного відтінку. Досліджено експресиви, які мають декілька стилістичних маркувань. Доведено, що значно підсилюють експресивний ефект висловлення епітети, особливо якщо вони також належать до маркованої лексики. З'ясовано зміни в лексичному значенні певних експресивів упродовж розвитку мови та визначено їхню стилістичну роль. Зроблено висновки, що використані емоційно-експресивні лексеми з різною додатковою конотацією найточніше передають мовлення персонажів роману, яке є віддзеркаленням реальної мовної ситуації в суспільстві. Уживання емоційно-експресивних лексем для характеристики осіб сприяє більш інтенсивному вираженню почуттів, емоцій, створює колорит невимушеності, простоти, викликає в читача певні уявлення й асоціації.

Ключові слова: емоційно-експресивна лексика, експресиви, конотація, стилістичне маркування, стилістична роль.

Постановка проблеми. Мова є не лише найважливішим засобом людського спілкування, але й передає емоційний стан мовців в акті комунікації. Емоції супроводжують будь-які прояви життєдіяльності людини й виявляються на всіх рівнях мови, кожен з яких має свою систему засобів вираження. Художня література, яка відображає дійсність у художніх образах, є невичерпним джерелом дослідження емоційно-експресивної лексики української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням експресивів та їхньої ролі в художніх текстах займалися Н. Бойко, І. Веремійчук, С. Єрмоленко, О. Кабиш, Л. Мацько, А. Мойсієнко, О. Селіванова, Н. Сологуб, Л. Ставицька, В. Чабаненко та ін. Серед актуальних і суперечливих проблем дослідження художнього тексту залишаються його структурно-семантична організація, «розкриття особливостей мовно-образного й художньо-символьного вимірів, актуалізація виражально-зображальних засобів,

моделювання емотивно-аксіологічних значень невих планів, декодування яких значною мірою пов'язане з об'єктивацією різнорівневих виражально-зображальних засобів. У межах таких засобів передусім привертають увагу лексико-семантичні експресиви, що беруть участь у формуванні змістової структури тексту, слугують засобами увиразнення, посилення емотивно-оцінного потенціалу нейтральних лексичних одиниць і належать до стилетвірних компонентів художніх просторів» [1, с. 7].

Постановка завдання. Нашу увагу привернула мовотворчість сучасної письменниці Люко Дашвар, романи якої були призерами на поважних літературних конкурсах і сьогодні стали справжніми українськими бестселерами. Мета роботи – схарактеризувати емоційно-експресивну лексику на позначення назв осіб у романі Люко Дашвар «РАЙ.центр».

Виклад основного матеріалу. Зібраний фактичний матеріал уможливив виділення семан-

тичних груп емоційно-експресивної лексики на позначення осіб за їхніми зовнішніми ознаками та внутрішніми якостями, рисами характеру тощо. Зокрема, виділяємо найменування осіб за їхніми зовнішніми ознаками, а саме: за віковими особливостями (*дівка, дівчатко, пацан, хлопчина, хлоп'як, чувак, старенька*); за статурою (*парубище, дідуган, бичара, корова, чолов'яга*); за зовнішнім виглядом, умінням людини доглядати себе (*білявка, красунчик, чепуруха, хвойда*). Окремі групи складають найменування осіб за родинними стосунками (*матуся, татко, синочок, братик, сестричка*) та за суспільним становищем, професією (*купчик, царьок, журналюга, менеджер, мент, ДАїшник*).

Авторка надає перевагу змалюванню внутрішнього світу персонажів. Тож можна виокремити такі найменування осіб за їхніми рисами вдачі та характеру: *підла, негідна, підступна людина, ворог (бандюга, виродок, ірод, падло, паскуда, паскудник, покидьок, потвора, сволота, стерво, скотиняка, сука, тварюка, садюга)*; розумово обмежена людина (*дурепка, дурник, дебіл, бовдур, ідіот, кретин, мудак, йолоп, недоумок, придурок*); впливова, авторитетна людина, представник еліти (*бос, шеф, шишка, мажор*); наївна, некмітлива людина, невдаха (*лох, фраєр, лузер*); нахабна, нечемна людина, яка викликає огиду (*бидло, поганець, свиня*); *хитра, не завжди чесна людина (пройдисвіт, гадюка)*; *бездіяльна, ледача людина (гультай, лобуряка)*; *занадто говірка людина (базикало, патякало)*; *недосвідчена людина, яка не вміє що-небудь робити, виконати з належним умінням (сосунок, теля, щеня)*; *жінка легкої поведінки (шльондра, курва)*; *розумна людина (розумник)*; *хоробра людина (відчайдух)*.

Усю емоційно-експресивну лексику на позначення назв осіб, зафіксовану в аналізованому творі, спробуємо поділити на групи залежно від її маркування в лексикографічних виданнях.

Велику групу назв осіб у романі складає лайлива лексика, що зумовлено його сюжетом. Ці лексеми відображають взаємостосунки людей, передають незадоволення в грубій формі, використовуються для образи, приниження опонента або надання йому негативної характеристики, пор.: *«Якесь провінційне бидло. Скоріш за все, припхалося в центр скаржитися і всю ніч куняло біля пішохідного мосту»* [2, с. 71], де *бидло* – «лайл. Скотина, хам» [6, Т. 1, с. 165]; *«І взагалі – він рятує цього бовдура Макса!»* [2, с. 77], де *бовдур* – «лайл. Про грубу, нерозумну людину; дурень, недотепа, йолоп, гевал» [6, Т. 1, с. 206]; *«Бусурмани рап-*

том завмерли, одночасно повернули голови вбік і швидко, мов хтось їх за мотузку смикнув, вибігли з кабінету» [2, с. 156], де *бусурман* – «уживається як лайливе слово» [6, Т. 1, с. 264]; *«Оце, мабуть, вичікували, виродки, поки він на ту Раду Європи поїде, а самі тут свій шухер-мухер провернуть...»* [2, с. 195], де *виродок* – «людина, що втратила кращі якості; недолюдок» // *лайл.*» [6, Т. 1, с. 474]; *«До опівдня відпочивальники билися один з одним об заклад, хто з двох ідіотів, які без передиху пірнають під мостом, першим піде на дно...»* [2, с. 211], де *ідіот* – «лайл. Дурень, недоумкувата людина» [6, Т. 4, с. 12]; *«– Сплю іродів, хай би вічно у пеклі горіли»* [2, с. 166], де *ірод* – «лайл. Дуже жорстока, люта людина; кат, недолюдок» [6, Т. 4, с. 47]; *«Ну я ж не самогубця! І не кретин»* [2, с. 58], де *кретин* – «лайл. Дурень, тупа, нікчемна людина; ідіот» [6, Т. 4, с. 337]; *«– Рідкісна паскуда, – насмілювся Іван Степанович. – Власник нашого цукрового заводу. Ростислав Коноваленко»* [2, с. 197], де *паскуда* – «лайл. Погана, мерзенна, підступна людина» [6, Т. 6, с. 86]; *«– Дякуй, підсвинку, що не хочу гріх на душу брати, а то би...»* [2, с. 58], де *підсвинок* – «уживається як лайливе слово стосовно дитини» [6, Т. 6, с. 496].

Часто слова з іншими стилістичними ремарками вживаються як лайливі:

– *вульг.* (виражає грубість, непристойність) + *лайл.*: *«– Ах ви ж паскудники! – не на жарт розсердилася старенька. – Як же ви всі мені остогиділи!»* [2, с. 19], де *паскудник* – «вульг. Той, хто робить погані, мерзенні, гидкі вчинки // Уживається як лайливе слово» [6, Т. 6, с. 87]; *«Баклан, сука, мобільний вимкнув»* [2, с. 159], де *сука* – «перен., вульг. «уживається як лайливе слово, перев. щодо жінки // Взагалі про підлу, нікчемну людину» [6, Т. 9, с. 830]; *«А раптом з'ясується, що цей лікар... аферист чи взагалі кримінальна сволота, а ми... А Володимир Гнатович йому допомагатиме...»* [2, с. 116], де *сволота* – «вульг. Підла людина; мерзотник // Уживається як лайка» [6, Т. 9, с. 100]; *«Плячуть у нічному клубі з друзями чи спить під боком у якоїсь шльондри»* [2, с. 216], де *шльондра* – «вульг., лайл. Повія, шлюха» [6, Т. 11, с. 496];

– *зневажл.* (передає неповагу, презирство) + *лайл.*: *«– Йолоп прителекуватий! – думав презирливо»* [2, с. 194], де *йолоп* – «зневажл., лайл. Те саме, що дурень; бевзь, недотепа» [6, Т. 4, с. 62]; *«...одного разу його корова заблукала й опинилася на науковому полі, а охоронці, покидьки, корову зарізали і продали»* [2, с. 121], де *покидьок* – «перен., зневажл. Морально роз-

кладена людина; непотріб, негідь, потолоч // Уживається в значенні *лайливого* слова» [6, Т. 7, с. 23]; «*Ні, це паті пройде без мене! Чому, чому?! Там буде хвойда Віта Челядинська*» [2, с. 28], де *хвойда* – «зневажл. Неохайна, нечепурна людина; нечепура» // Уживається як *лайливе* слово» [6, Т. 11, с. 46]; «– *Позбався свідка, Сердю! Люди – юди. Продажні тварюки*» [2, с. 190], де *юда (іуда)* – «зневажл., *лайл.* Зрадник, запроданець» [6, Т. 4, с. 57];

– *розм.* (створює колорит невимушеності, простоти) + *лайл.*: «*Але – вибач – і мовчати не буду, коли бачу, як моя єдина дитина божеволіє через якусь нікчемну дебїлку*» [2, с. 174], де *дебїлка* – *перен., розм.* «про тупу, нетямущу людину // *лайл.* Уживається з метою образити кого-небудь, засудити чийсь поведінку» [7]; «– *Недоумок... – завівся Макар. – Вона давно забула про нас*» [2, с. 112], де *недоумок* – «*розм.* Розумово недорозвинена, слабоумна людина // Уживається як *лайливе* слово» [6, Т. 5, с. 302]; «*Таке стерво та мама, рятуй мою душу*» [2, с. 170], де *стерво* – «*розм.* Підла, негідна людина; мерзотник // Уживається як *лайливе* слово» [6, Т. 9, с. 687].

Деякі іменники вживаються як *лайливі* слова, набуваючи переносного значення, пор.: «*Залишалося зрозуміти, де Коноваленко тримає лікаря, і проаналізувати аргументи, які не тільки змусять гниду Ростика відпустити дядька, але завалять самого Коноваленка...*» [2, с. 173], де *гнида* – «*перен., уживається як лайливе слово*» [6, Т. 2, с. 92]; «– *Як там наш лікар? – Втік, падло...*» [2, с. 177], де *падло* – «*перен., лайл.* Підла, негідна людина» [6, Т. 6, с. 13]; «– *Так це ти та гладка потвора, якій Люба голки у кріслі лишила?*» [2, с. 174], де *потвора* – «*перен.* Про люту, жорстоку і т. ін. людину, що втратила кращі моральні якості; недолюдок // *лайл.*» [6, Т. 7, с. 399].

Більшу частину *лайливої* та *вульгарної* лексики складають одиничні іменники. Якщо вони повторюються, то тільки задля надання вислову ще більшої експресії, про що свідчить уживання їх в окличних реченнях: «*Сволота, сволота! Як би їй тихо позбутися?...*» [2, с. 252], «– *Мені однаково, що ви зробите... Хоч убийте! Суки! Суки ви!*» [2, с. 224].

«Несподіване вживання певної лексичної одиниці, її функціональне переміщення з однієї сфери до іншої виступає потужним стимулом експресивності» [5, с. 130]. Саме таким важливим засобом емоційності мови є метафоризація. Метафори викликають глибокі емоції та дають змогу глибше розкрити психічний світ людини. У досліджуваному творі виділяємо іменники – назви тварин,

які, вживаючись у переносному значенні, служать для вираження негативних емоцій стосовно людини. Наведемо приклади такого вживання: «...*Сердюк глянув на Куну – у хорошій формі, гадюка*» [2, с. 190], де *гадюка* – «*перен., зневажл.* Про злу, підступну людину // Уживається як *лайливе* слово» [6, Т. 2, с. 11]; «*Козел Ростик сам вириє собі яму, коли замутив цю адміністративну реформу*» [2, с. 240], «– *Козел! Щоб тобі бандюки всі фари побили!*» [2, с. 142], де *козел* – «1. *мол., крим.; презирл.* Зрадник, донощик; ...3. *крим.* Найобразливіша лайка, адресована особі чоловічої статі, у злочинному середовищі» [8, с. 144]; «*Сердюка – у шмаття. Корова! У нього справи у десяти точках Києва, йому поспішати треба, він, можна сказати, всю родину з гівна витягує, а вона...*» [2, с. 162], де *корова* – «*перен., зневажл.* Про незграбну, товсту або нерозумну жінку» [6, Т. 4, с. 295]; «*Ідея Ромина, а Сердюк, невдячна свиня, йому навіть доброго слова не сказав*» [2, с. 177], де *свиня* – «*перен., лайл.* // Непорядна, нечемна, невдячна людина» [6, Т. 9, с. 72]; «*Марта взагалі надзвичайно розумна жінка, у справах всі нюанси прораховує, а те, що в особистому житті – невиправно наївне й довірливе теля, так тому їй до пари Макар*» [2, с. 210], де *теля* – «*перен., розм., зневажл.* Про молоду, недосвідчену або неспритну людину» [6, Т. 10, с. 65]; «*Сердюк сіпнувся до сина, вхопив за грудки. – Я на тебе працюю, щеня! Пішов звідси!*» [2, с. 229], де *щеня* – «*перен., лайл.* Дуже молода, недосвідчена людина; молокосос» [6, Т. 11, с. 581].

Уживання метафоризованих суфіксальних назв значно підсилює експресивність вислову, пор.: «*Пилипа до землі притисли – кажси, зміюко, усе чисто, бо кістки переламаємо!*» [2, с. 100]; «– *Йо... – смикнувся Макар, заволав на підлозі. – Козлино, козлино довбана... Я тебе кінчу, кінчу!*» [2, с. 134]; «– *Макарчику! Гоцику, слоняро! Та прокидай-теся, вар'яти падлючі!*» [2, с. 41]; «*Йому вже треба мчатися на виклик Сердюка, а цей бичара з квадратною щелепою в психоаналітика грається*» [2, с. 128]. Зауважимо, що іменник *бичара* у «Короткому словнику жаргонної лексики української мови» Л. Ставицької зафіксовано лише з одним значенням: *бичара* – «*мол., зневажл.* Те саме, що *бик 2* – «хлопець із села» [8, с. 46]. Однак в аналізованому романі він має те саме значення, що й *бик 1* – «*крим.* Фізично сильний чоловік» [Там само]. Отже, спостерігаємо розширення семантичного обсягу цього іменника.

Частина лексем на позначення осіб у романі має зневажливе забарвлення: «*Як був базікало*

білобрисе, таким і лишився, – уважно глянув на кума Микишка» [2, с. 91], де базікало – «зневажл. Той, хто любить багато говорити, базікати» [6, Т. 1, с. 88]; «Викрали мене якісь бандюги, били, щоби я сказав, ніби ти дівчину до самогубства довів...» [2, с. 224], де бандюга – «зневажл. Бандит» [6, Т. 1, с. 100]; «Від клубу ще роз'їжджалися останні, найзавзятіші гультаї-«селебритис» – хмільні, веселі, безтурботні» [2, с. 78], де гультай – «зневажл. Той, хто любить гуляти, не хоче працювати; гульвіса, нероба, ледар» [6, Т. 2, с. 193]; «Бо тоді Рома Шиллер вже не професіонал – патякало пустопорожнє, продав неправдиву інформацію...» [2, с. 195], де патякало – «зневажл. Той, хто любить патякати. Говорити багато про щось неістотне, пусте, не варте уваги; базікати, теревенити» [6, Т. 6, с. 98]. Зневажлива лексика принижує гідність співрозмовника, адже передає неповагу, відсутність турботи про кого-небудь, презирство.

У досліджуваному творі значне стилістичне навантаження мають жаргонні назви осіб. Переважно вони є виразниками кількох додаткових емоційно-експресивних значень, пор.: «Про Максому нічну пригоду і свідка знали тільки дружина Женя, помічниця Марта, міліцейський бос Баклан і «мордодел» Рома Шиллер» [2, с. 148], де бос – «крим. Великий начальник // мол., жрм. Начальник на роботі» [8, с. 55]; «– Бомжа Рома Шиллер забрав, – домалювали картинку цікаві менеджери і з почуттям виконаного обов'язку розбіглися по своїх кабінетах» [2, с. 198], де бомж – «жрм. Людина без житла; волоцюга» [8, с. 53], менеджер – «мол., жарт. Менеджер» [8, с. 170]; «Спокійно, лохи! Макар знає, що робить» [2, с. 237], де лох – «мол., крим.; зневажл. або лайл. Тюхтій, роззява; некмітлива людина» [8, с. 165]; «У неї – метросексуал на «мазераті», а ми, як лузери...» [2, с. 112], де лузер – «жарг. Той, кому не щастить у чому-небудь або взагалі в житті; невдаха» [7]; «Клієнт – молоток!» [2, с. 119], де молоток – «жрм., крим.; схвальн. Молодець» [8, с. 177]; «Можна нейтралізувати, як любить казати мент Баклан, самого Коноваленка» [2, с. 125], де мент – «крим., тюр., мол. Міліціонер; будь-який працівник правоохоронних органів» [8, с. 173]; «Хай цей мудак скаже мені в очі, що оббрехав...» [2, с. 253], де мудак – «крим., мол., жрм.; вульг., зневажл., лайл. Дурна, нікчемна, шкідлива людина» [8, с. 178]; «Купа – не фраєр, Купа докопався б» [2, с. 247], де фраєр – «крим., мол.; ірон. або зневажл. Наївна, недосвідчена людина // Людина, яку легко обдурити» [8, с. 273]; «– Що, чуваки, діа-

мант загубили чи жити набридло? – спитав один» [2, с. 212], де чувак – «крим., мол. Молодий чоловік; юнак» [8, с. 294]; «Ваня Баклан... Шишка ментівська, старий партнер...» [2, с. 71], де шишка – «крим. і жрм. Впливова, авторитетна особа» [8, с. 301]. Уживання жаргонної лексики засвідчено переважно в мовленні молоді, «де спостерігається «замилування» жаргонізмами, настановами на «модність» і «сучасність», специфічність манери спілкуватися» [5, с. 130].

В аналізованому романі спостерігаємо назви осіб із суфіксами суб'єктивної оцінки. Утворення з аугментативними суфіксами містять негативну конотацію: «– От біда! Поки кататиметься – бандюки справу зроблять» [2, с. 194]; «– Де ти вештася, бомжаро?!» [2, с. 192]; «Дати грошей журналюгам, хай оберуть іншого «сірого кардинала» [2, с. 125]; «Злодюг троє, і чистих душ – не менше» [2, с. 233]; «– Невже не будете злодюк карати?» [2, с. 233]; «– Та знаю, хай би ви всі на «жигулі» попереїдали, падлюки!» [2, с. 58]; «– Садюга... З усіх твоїх геніальних планів завжди випадає зайва людина...» [2, с. 218]; «Почував себе останньою тварюкою і з подивом констатував – не жалкує, що згадав про ті голки» [2, с. 174]; «– Ти? – очманів. Та з розмаху по щоці – ляс! – Ах ти ж, скотиняко! – Та за грудки» [2, с. 58]. Часто такі лексеми виражають значення збільшеності, що переважно поєднується з відтінком зневажливості, навіть лайливості, пор.: «Бомжі біля сміттевих баків, самотній дідуган із десятком повітряних кульок...» [2, с. 132], «З розмаху – хрусь! Прямісінько у міцного, мов глиба, парубища!» [2, с. 6]; «Займіться чимось конструктивним, лобуряки!» [2, с. 249-250]. Однак аугментативи можуть передавати й позитивне ставлення до особи: «– Перепрошую! – На порозі виріс чолов'яга з м'язів» [2, с. 247].

Використання грубих, вульгарних, лайливих, жаргонних слів у мовленні «викликане певними прагматичними цілями і створює жвавість та наочність живого мовлення. Такі слова чітко протиставляються літературній нормі, і в цьому саме суть новизни їх використання. Вони завжди мають синоніми в літературній лексиці і, таким чином, виступають, сказати б, другорядними, більш експресивними, ніж звичайні, назвами предметів, які викликають емоційне ставлення до себе» [4, с. 79].

Частину лексем на позначення осіб засвідчено із позитивною семантикою. Їм властиве зменшено-пестливе значення. З-поміж них виділяємо як власні, так і загальні назви: «– Любочко! Ти вдома, дитино?!» [2, с. 24]; «Та вона заради

Максика...» [2, с. 68]; «– *Максимчику... – ледь чутно. – Синочку... Поможі... Ой! Серце, серце...»* [2, с. 143]; «– *Як живеш, Ростіку? – Сердюка раптом затопило морем спогадів»* [2, с. 251]. Загальні назви осіб здебільшого вжито для позначення родинних стосунків (*матуся, татко, бабуся, донечка, синок, синочок, братик, сестричка*): «– *Мамо, матусю... – кинувся до пані Жені. – «Швидку?»* [2, с. 144]; «*Щодня з лікарні – поважний стоматолог, – а вони з сестричкою біля порогу. Що татко приніс?»* [2, с. 137]; «– *Полюбила? – здивовано питала Люба маму, а перед очима лагідна бабуся»* [2, с. 188]; «*Тримайся, братику. Я тебе до берега дотягну»* [2, с. 102]; «*Донечка дуже просила вас зателефонувати»* [2, с. 262]; «*Мама розповідала, як довго не приймала її сувора свекруха, як довго випробовувала. Тільки за півроку вперше назвала донєю, а мама все терпіла...»* [2, с. 188]; «– *Синочку, посидь біля мене трішечки»* [2, с. 144]; «– *Синку... Заспокойся... Я все розумію... Такий стрес»* [2, с. 228]. Рідше трапляються лексеми із зменшено-пестливим значенням, що є назвами осіб за віком, статтю тощо: «– *Кожна справжня мати має одну нездійсненну мрію – заслонити своє дитя від всіх бід, – почала обережно»* [2, с. 144]; «*У Дніпрі під пішохідним мостом борсалоя дівча, плуталося у довгій спідниці, руде волосся навколо шиї зашморгом»* [2, с. 10]; «*Аж бачать – на лавці під деревом хлоп'я років дев'яти сидить»* [2, с. 106]. Усі вони містять виразну конотацію любові, ласки, ніжності. Іменник *синок*, крім основного, має додаткове значення: «ласкаве звертання літньої або дорослої людини до молодого чоловіка, юнака, хлопчика» [6, Т. 9, с. 185]. Пор.: «*У другій руці дядько міцно стискав велику торбу з вельвету. – Доброї ночі, – знову. – Чуєш, синку... Оце справи до Києва за шкірку притягли»* [2, с. 11]; «– *Вибачай, синку, – знітився дядько»* [2, с. 58]. У звертанні до дорослої людини використання лексеми *хлопчик* (дитина чоловічої статі) надає вислову особливої ніжності, тепла, навіть інтимного забарвлення, пор.: «*Розчепила обійми, розляглася на Макарових колінах, пішла шляхи окреслювати: – Ми це зробимо, хлопчику мій!»* [2, с. 210].

У деяких випадках лексеми зі зменшено-пестливими суфіксами набувають у творі не пестливого, а зневажливого або іронічного відтінку, пор.: «– *Ні, волоцюжка бреше»* [2, с. 191], де *волоцюга* – «зневажл. Бездомна людина, яка не працює, а живе з крадіжок, жебрацтва і т. ін., постійно змінюючи місце перебування; бродяга, пройдисвіт» [6, Т. 1, с. 733]; «*А філолог*

Гоцик йшов і вперше за життя ніяк не міг відшукати те одне-єдине слово, яке змусило б цього лощеного, хоч і не боязкого красунчика сказати йому правду: де Люба?» [2, с. 182], де *красунчик* – «змениш.-пестл. до *красунь* [6, Т. 4, с. 329]; *красунь* – «Уродливий хлопець, чоловік; уродливець» [6, Т. 4, с. 326]; «*Ще за царя тут хазяйнував купчик, після революцій розміщувалися установи, а після Великої Вітчизняної будинок заселили трударями»* [2, с. 15], де *купчик* – «зневажл.; змениш. до *купець 1* [6, Т. 4, с. 405], *купець 1* «// У дореволюційній Росії – особа, що належала до купецького стану» [6, Т. 4, с. 402]; «*І я теж – старий недоумок. Повірів якомусь сосунку»* [2, с. 120], де *сосун* – «перен., зневажл. Молода, недосвідчена, невміла людина» [6, Т. 9, с. 470]; «*Рома не коновал Коноваленко і не пихатий царьок Сердюк»* [2, с. 193], де *царьок* – «зневажл., змениш. до *цар 1*» [6, Т. 11, с. 184]; *цар 1* – «// перен., розм. Повновладний господар над ким-, чим-небудь; розпорядник» [6, Т. 11, с. 180].

Крім іменників, на позначення осіб у творі вжито субстантивовані прикметники *старенька*, який виражає співчуття, прихильне ставлення до жінки, котра прожила багато років: «*Старенькій ломило кістки і при літньому сонці»* [2, с. 92].

Аугментативи і демінутиви, надаючи тим чи тим лексемам суб'єктивної оцінки, увиразнюють і поживляють мовлення.

У досліджуваному творі засвідчено низку лексем на позначення осіб, що в словниках мають ремарку «розмовне слово». А. Коваль вважає, що за своїми стилістично-смысловими якостями розмовна лексика не виходить за межі літературної мови, вживається в писемній і усній формах її (насамперед у художньому і, частково, у публіцистичному стилях), де створює колорит невимушеності, простоти і деякої експресивності [3, с. 105]. Це виразно ілюструють приклади її використання в аналізованому творі: «– *Баба втопиться...»* [2, с. 10], де *баба* – «розм. Взагалі жінка» [6, Т. 1, с. 75]; «*Пристойне житло на одну небідну сім'ю відчайдухи перекроїли на кілька крихітних, але суверенних територій»* [2, с. 15], де *відчайдух* – «розм. Про дуже хоробру, сміливу людину» [6, Т. 1, с. 659]; «*Дівка розгублено озирнулася і раптом полетіла у Дніпро»* [2, с. 9], де *дівка* – «розм. Те саме, що *дівчина* – «молода неодружена особа жіночої статі» [6, Т. 2, с. 297-298]; «*Зацілював-лоскотав доньчині шиї колючими вусами, так любив своїх дівчаток»* [2, с. 137], де *дівчатко* – «розм. Маленьке дівча» [6, Т. 2, с. 298]; «*А зараз можна удати з себе дурника – мовляв,*

не знав, не відав, що цукровий завод належить Коноваленку» [2, с. 126], де дурник – «розм. Не зовсім розумна людина; людина з розумовими вадами» [6, Т. 2, с. 440]; «А раніш за всіх до справ взялася Марта-клопотуха» [2, с. 158], де клопотуха – «розм. Жіночий рід до клопотун – той, хто дуже клопочеться» [6, Т. 4, с. 189]; «– Дитина без мамки мусить бути, – постановив» [2, с. 191], де мамка – «розм. Те саме, що мама» [6, Т. 4, с. 165]; «Абиякому поганцю гармату на пам'ятку не віддадуть. Мабуть, шанована людина була» [2, с. 106], де поганець – «розм. Той, хто викликає огиду, відразу (виглядом, поведінкою, вчинками і т. ін.)» [6, Т. 6, с. 701]; «Макс – інтелектуал, розумник і ... консерватор» [2, с. 222], де розумник – «розм. Розумна, розсудлива, знаюча людина» [6, Т. 8, с. 845]; «І тільки коли чорнявий, точно західняк, хлопчина з мішком будівельного сміття на спині вискочив з під'їзду і побіг до сміттєвих баків, Гоцик із Макаром зорієнтувалися...» [2, с. 170], де хлопчина – «розм. Те саме, що хлопець» [6, Т. 11, с. 85]; «Після приголомшливої розмови з хлоп'яком та його матусею на Свирю зійшло прозріння» [2, с. 149], де хлоп'як – «розм. Те саме, що хлопець 1 – дитина або підліток чоловічої статі» [6, Т. 11, с. 84]; «... коли порт'є обережно простягнув руку і спробував відірвати від хропуна дипломат, дядько підскочив на стільці, розмахнувся і я-а-а-ак лусне порт'є по пиці» [2, с. 86], де хропун – «розм. Той, хто хропе, має звичку хропіти» [6, Т. 11, с. 156]. «Зуб поклала б на холодильник, що хлопці плюнули на її нахабство і з'їхали, а їй – гроші з трьох і одна квартирантка-чепуруха» [2, с. 23], де чепуруха – «розм. Людина, яка звикла до чистоти й акуратності у всьому» [6, Т. 11, с. 295].

До розмовної лексики належать власні імена людей, що є варіантами офіційних власних назв. Вони також виконують у романі певні стилістичні функції, пор.: «В юні роки фізіологічне дорослішання **Вовки Сердюка** пішло не так, як у інших. Однолітки вже вуса брили, а у **Вовчика Сердюка** над губою чиста шкіра» [2, с. 160]; «– **Вово**, ти що там, заснув?», «**Макс** збирається шукати водолазів...» [2, с. 161]; «... вже йшла ловити таксі, щоб їхати до своєї манікюриши, та розговорилася з цікавим студентом, таким красунчиком, з такими очима, з таким чудовим іменем – **Сашико**...» [2, с. 192]; «Як пані **Женя** десять тисяч баксів бідним дітям на харч, так **Віта** – півмільйона. Ніби багатша» [2, с. 152]; «**Женька** теж не з слабкодухих» [2, с. 162]; «Мака-рив однокурсник **Вітько** Дрозд жив на славетній Тросцині...» [2, с. 169].

Епітети значно підсилюють експресивний ефект висловлення, пор.: «А вона, **стара дурена**, повірила...» [2, с. 208]; «– **Куме! Переправляймося на той берег. Бо схоплять, іроди кляті...**» [2, с. 101]; «**Перепечай** слів на вітер не кидає, та й не від свого імені патякав, йому, **старому козлу**, мабуть, крім проносного, від життя вженічого не треба» [2, с. 250-251]; «... він стільки років тернів **Перепечаєву** доньку, **дурну корову** з червоним дипломом лікаря, яка жодного дня не працювала, а тільки й уміла, що кричати з будь-якого приводу» [2, с. 245], «А хазяйка – справжня потвора. **Гладка хтива потвора**» [2, с. 82]; «– **Цинічні тварюки! Ви тіні тої дівчини не варті!**» [2, с. 224]. Особливо виразно це виявляється, коли прикметник-епітет також належить до маркованої лексики, як-от: «**Замовк, на зарюмсане дівча** глянув...» [2, с. 64], де зарюмсаний – «розм. Із слідами сліз, змочений сльозами, розпухлий від сліз (про очі, обличчя); заплаканий» [6, Т. 3, с. 298]; «– **Йолоп прителепкуватий!** – думав презирливо» [2, с. 194], де прителепкуватий – «вульг. Трохи дурний; дурнуватий» [6, Т. 8, с. 58]; «– **Козлино, козлино довбана...**» [2, с. 134], де довбаний – мол., несхвальн. «поганий, неприємний (негативна характеристика будь-якого предмета, явища, людини) [8, с. 100]; «**Не будеш по моїх речах нишпорити, сволото прибудна...** Без тебе тут нормально було» [2, с. 134], де прибудний – «розм. Який випадково опинився де-небудь, пристав до когось» [6, Т. 7, с. 560]; «**Ну, стерво! Звісно, гидке пузате стерво, а п'ятдесят баксів за один прихід справно платить**» [2, с. 27], де пузатий – «розм. З великим животом, товстий» [6, Т. 8, с. 386]; «**Перепечай – тварюка крута і жорстока**» [2, с. 62], де крутий – «мол. Який переходить межі норми в чомусь; злочинний; нахабний, безсоромний» [8, с. 152-153].

У процесі розвитку мови іменники-назви осіб можуть набувати кількох лексичних значень і зазнавати змін в емоційно-експресивних відтінках, такі приклади спостерігаємо в аналізованому дискурсі: «**Ну яка ж вона дурена!**» [2, с. 76], де дурена – «зневажл. Розумово обмежена, тупа жінка» [6, Т. 2, с. 438], «**Блокнот розгорни, дурена! Ніби записуєш усе, що дядько каже**» [2, с. 119], де дурена – «// Уживається як лайливе слово» [6, Т. 2, с. 438]; «**Ваша Женя – облудна курва!**» [2, с. 248], де курва – «крим., мол., жрм. Жінкалегкої поведінки; повія» [8, с. 156]; «– **І який же ти сердюк, курво?! – прошепотів Свиря. – Ти не сердюк...**» [2, с. 207], де курва – «мол. Образа стосовно особи чоловічої статі» [8, с. 156]; «– **Краще виховуй свого пацана,** –

образився блондин» [2, с. 105], де пацан – «фам. Те саме, що хлопчак» [6, Т. 6, с. 102]; «**Пацани люблять незалежних. З досвідом**» [2, с. 33], де пацан – «мол. Поважна авторитетна людина в молодіжному угрупованні» [8, с. 200]; «*О десяти за Максом заїхав Сердюків іміджмейкер Рома Шиллер – одних із Максом років **пройдисвіт** із розумними очима і незмінною іронічною усмішкою, прихованою в лівому кутику вуст*» [2, с. 84], де *пройдисвіт* – «розм. Хитра, пролазлива, спритна у своїх вчинках людина; пройда» [6, Т. 8, с. 191], «– Злякалися, кляті **пройдисвіти**» [2, с. 90], де *пройдисвіт* – «// *зневажл.* Людина, здатна на ганебні, нечесні вчинки, на обман, підлість і т. ін.» [6, Т. 8, с. 191].

У низці лексем спостерігаємо зміни в стилістичному маркуванні впродовж певного часу, що фіксують різні лексикографічні видання, пор.: «*Студент відчинив двері **злodyжкам-спільникам**, вже по кухні орудують...*» [2, с. 209], де *злodyжка* – «розм. Людина, яка займається дрібними крадіжками // *лайл.*» [6, Т. 3, с. 600], «*зневажл.* Те саме, що *злodyй I* (перев. дрібний) – той, хто займається злodyством» [7]; «*Тільки з салону пихатого «мазераті», що застрягло на набережній поблизу мосту, за дівчиною здивовано спосте-*

*рігав коштовно неголений **мажор** років двадцяти з лишком*» [2, с. 5], де *мажор* – «мол.; *несхвальн.* Матеріально забезпечена молода людина, яка вдає із себе представника еліти і підкреслює свою вищість над іншими» [8, с. 167], «*розм.* Молода людина – дитина багатих або впливових батьків, яка веде розкішний спосіб життя» [7]; «– *А... о котрій мені потурбувати **шефа**? – спробувала уточнити Марта*» [2, с. 159], де *шеф* – «Начальник установи, підприємства, відділу тощо» [6, Т. 11, с. 448], «*жрм.* Начальник, бос» [8, с. 299].

Висновки і пропозиції. Отже, на позначення осіб Люко Дашвар використовує емоційно-експресивні лексеми з різною додатковою конотацією (розмовні, зменшено-пестливі, згрубілі, іронічні, фамільярні, жаргонні, вульгарні, лайливі) для найточнішої передачі мовлення персонажів роману, яке є віддзеркаленням реальної мовної ситуації в суспільстві. Уживання емоційно-експресивних лексем для характеристики осіб сприяє більш інтенсивному вираженню почуттів, емоцій, викликає в читача певні уявлення й асоціації. Оскільки емоції – явище багатогранне, аналіз емотивних засобів у художніх творах і відображення стилістичних нюансів лексем у сучасних словниках може бути предметом подальших досліджень.

Список літератури:

1. Бойко Н. І. Лексичні експресиви як стилетвірні компоненти художнього тексту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2014. Вип. 11. С. 7–10.
2. Дашвар Люко. РАЙ.центр [Текст]. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 272 с.
3. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1978. 398 с.
4. Кузенко Г. М. Мовні засоби вираження емотивності. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2000. Т. 18. С. 76–83.
5. Помирча С. В. Експресивна лексика як особливе та специфічне явище української літературної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острогор : Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), с. 129–131.
6. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда / Інститут мовознавства АН УРСР. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
7. Словник української мови у 20 томах онлайн. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://1677.slovaronline.com>
8. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ: Критика, 2003. 336 с.

Список скорочень:

вulg. – вульгарне
жарг. – жаргонне слово
жарт. – жартівливе
жрм. – жаргонізована розмовна мова
змени. – зменшувальна форма слова
змени.-пестл. – зменшено-пестлива форма слова
зневажл. – зневажливе
ірон. – іронічне
крим. – із жаргону кримінальних злочинців
лайл. – лайливе

мол. – із загальномолодіжного жаргону
перен. – переносне значення
презирл. – презирливе
розм. – розмовне
схвальн. – схвальне
тюр. – тюремна лексика
фам. – фамільярне

Yunosova V. O. EMOTIONAL AND EXPRESSIVE VOCABULARY FOR DESIGNATING THE NAMES OF PERSONS IN LUKO DASHVAR'S NOVEL "DISTRICT CENTER"

The article examines the emotional and expressive vocabulary of the Ukrainian language, which is an important component of the system of expressive and pictorial means of artistic texts. In particular, the expressives for designating the names of persons on the material of the novel of the modern writer Lyuko Dashvar, whose works have now become real bestsellers, are characterized. Semantic groups of emotional-expressive vocabulary have been identified to designate persons according to their external features and internal qualities, character traits, social status, family ties, etc. The use of nouns to refer to persons representing emotional and expressive vocabulary was analyzed and they were classified accordingly depending on the labeling in lexicographic publications: vulgar, abusive, contemptuous, ironic, unceremonious, slangy, diminutive-caressing, rude, colloquial. Attention is paid to the possibility of using lexemes in a figurative sense, in connection with which metaphorization is considered as an important means of emotionality of speech. There were identified lexemes with diminutive-caressing suffixes, which in the text acquire not a caressing, but either a contemptuous or ironic tone. Expressives that have several stylistic markings have been examined. It has been proven that epithets significantly enhance the expressive effect of speech, especially if they also belong to the marked vocabulary. The changes in the lexical meaning of certain expressives during the development of the language are clarified and their stylistic role is determined. It was concluded that the used emotional and expressive lexemes with various additional connotations most accurately convey the speech of the characters of the novel, which is a reflection of the real language situation in society. The use of emotional and expressive lexemes to characterize persons contributes to a more intense expression of feelings and emotions, creates a flavor of ease, simplicity, and evokes certain ideas and associations in the reader.

Key words: *emotional and expressive vocabulary, expressives, connotation, stylistic marking, stylistic role.*